

ГРОМАДСЬКІ СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

ПОПОВИЧ Ірина Миколаївна - кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9329-5378>

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2023.2.44>

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття «громадські суб'єкти». Наголошено, що незважаючи на абсолютну відокремленості судової гілки влади від законодавчої та виконавчої, незалежність від будь-якого впливу, чинне законодавство України допускає можливість участі декількох груп громадських суб'єктів у забезпеченні та, в окремих випадках, контролі законності під час здійснення правосуддя.

Ключові слова: громадськість, громадські суб'єкти, громадянське суспільство, громадський контроль, законність, правосуддя.

Постановка проблеми

На протигагу радянській моделі побудови державного устрою, в якій органи влади жодним чином не відповідали перед суспільством за свої дії та працювали у режимі тотальної диктатури, сучасна Україна сприяє розвитку інститутів громадянського суспільства, які передбачають активну та пряму участь соціуму в управлінні державою та контролі публічно-владного сектору. Громадські суб'єкти відіграють важливу роль та мають реальні юридичні повноваження практично в усіх сферах життєдіяльності населення країни. Судова гілка державної влади не має імунітету від присутності та впливу громадськості, яка наділена правом реалізовувати різноманітні заходи і засоби забезпечення законності під час здійснення правосуддя. Водночас, участь останньої суворо регламентована та

надана лише окремим, чітко визначеним громадським суб'єктам.

Стан дослідження проблеми

Правовий статус та компетенція громадських суб'єктів, у тому числі в питанні їх взаємодії із органами публічної влади, розглядалися в роботах: А.В. Басова, І.В. Кресіна, В.А. Ліпкана, М.В. Менджул, В.К. Нікітіна, Є.Б. Ольховського, В.Г. Фатхутдінова, В.Д. Фучеджі, В.О. Чепурного та багатьох інших науковців. Втім, незважаючи на актуальність проблеми функціонування громадських суб'єктів, як вияву дії громадянського суспільства, їх місце і значення у контексті правовідносин в сфері забезпечення законності під час здійснення правосуддя не знайшли належного опрацювання.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб надати характеристику громадським суб'єктам забезпечення законності під час здійснення правосуддя. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити загальнотеоретичні підходи щодо визначення поняття «громадськість»; здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює питання забезпечення законності під час здійснення правосуддя; оцінити участь громадськості у забезпеченні законності роботи органів судової гілки влади при здійсненні правосуддя.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті зумовлена тим, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо характеристики громадських суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що у найзагальнішому розумінні під громадськістю мається на увазі будь-яка група людей (можливо, й окремі індивіди), що так чи інакше пов'язана із життєдіяльністю організації або установи. Це можуть бути її власні службовці, громада, споживачі, працівники засобів масової інформації, державні службовці, видатні особистості тощо. Часто «громадськість» розкривається і як синонім поняття «аудиторія». І інколи між ними дійсно можна поставити знак рівності. Так відбувається у тих випадках, коли окрема група людей розглядається як пасивний об'єкт певних форм впливу, наприклад, під час лекцій, звернень, послань тощо [1; 2, с.26-27]. На думку американського філософа Дж. Дьюї, громадськість – це активне соціальне утворення, що в певний момент об'єднує всіх тих, хто стикається зі спільною проблемою і може разом шукати шляхи їх розв'язання [3;4, с.26-27]. Як пише Г.В. Мороз: громадськість є одним із найважливіших національних ресурсів державного розвитку. Кожна людина особисто зацікавлена, щоб оточуюче її середовище відповідало вимогам законності, екологічності, сприяло особистісній еволюції, а тому залучення громадськості до формування політики держави є вирішальним чинником у створенні ефективного правового режиму [5, с.3]. В.В. Король вважає, що громадськість – це сукупність людей, а не один громадянин; представник громадськості – громадянин, уповноважений виконувати певну функцію доручену йому сукупністю людей (громадськими об'єднаннями, трудовими колективами). Представник громадськості отримує свої повноваження від органів громадськості, а не від органів держави [6, с.65].

Отже, громадськість – це більше вузьке, кваліфіковане розуміння поняття «суспільство». Мова йде про його частину, окрему спільноту, групу людей, які займають соціально та юридично активну, засновану на правах, свободах та демократичних принципах, позицію, активно використовують надані їм правомочності для досягнення своїх інтересів, взаємодіють з органами влади і місцевого самоврядування, приймають участь у формуванні державної політики, регулюванні публічно-правового сектору і таке інше. Проводити юридичну активність законодавство дозволяє як на індивідуальній основі, так і в групі. З цього виходить поняття громадських суб'єктів, як моделі об'єднання фізичних осіб, що становлять громадськість. Даний момент досить детально розкрито у статтях 37-40 Конституції України. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [7].

Отже, громадські суб'єкти – це колективна, у вигляді громадських об'єднань або політичних партій, форма діяльності громадськості, спрямована на реалізацію та захист своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, а також участь в управлінні державою та вирішенні питань місцевого значення.

Однак, особливий правовий статус судової гілки влади та її повна автономність впливають на глибину взаємодії громадських суб'єктів із судами, особливо в питаннях забезпечення законності. Існуючі нормативно-правові акти допускають декілька ключових випадків подібної співпраці. Через це, далеко не всі громадські суб'єкти приймають участь в суспільно-правових відносинах, які при цьому виникають.

Одним з ключових громадських суб'єктів забезпечення законності під

час здійснення правосуддя є громадські об'єднання, правовий статус яких регламентовано Законом України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 №4572-VI. Згідно до положень законодавства, громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. За своєю організаційно-правовою формою воно може утворюватися як громадська організація чи спілка. В першому випадку мова йде про громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, натомість, в другому – громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи. Окрім того, громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу [8].

Громадські об'єднання взаємодіють із судовою гілкою влади і, опираючись на суб'єктивні компетенції, забезпечують законність під час здійснення правосуддя. Як приклад, варто відмітити діяльність Громадської організації «Вектор прав людини», що є правозахисною організацією, яка заснована у 2016 році, головною метою якої визначено реалізацію та захист основоположних свобод, прав людини через сприяння практичному виконанню норм та принципів, викладених у міжнародних документах, ратифікованих Україною та усіх інших зобов'язань України у сфері прав людини та основоположних свобод [9].

Важливим надбанням діяльності даного громадського суб'єкту стало укладення Меморандуму про співпрацю із Радою суддів України з метою: 1) сприяння забезпеченню права на справедливий суд, запобіганню правопорушенням у судовому процесі; 2) здійснення просвітницької роботи серед широкого кола населення, майбутніх та теперішніх професійних кадрів у сфері юстиції для підвищення

рівня правової освіти та культури; 3) підвищення рівня довіри до судів та судової гілки влади загалом; 4) сприяння судовій реформі в Україні; 5) підвищення рівня відкритості та гласності судового процесу; 6) створення додаткового інструменту моніторингу якості правосуддя як для громадськості, так і для органів судової влади та прокуратури; 7) формування довіри, пониження «градуса конфліктності» під час судових засідань; 8) поширення використання інтернет-технологій як інструменту інформування широких верств населення про діяльність судів, підвищення рівня правової освіти та культури [10].

Ще одним громадським суб'єктом діяльність якого має суттєвий результат та є досить широкою є громадська організація фундація «DEJURE» – це аналітичний центр прямої дії, створений у 2016 році для сприяння розвитку правовладдя (верховенства права) та реформ у сфері правосуддя в Україні. Організація, зокрема, працює над оновленням суддівського корпусу шляхом звільнення недобросовісних і некомпетентних суддів та наповнення судової системи якісно новими суддями. Щоб оновити судову владу, організація адвокатає залучення до процесів громадськості та незалежних міжнародних експертів. Крім того, «DEJURE» ініціює стратегічні судові справи щодо доступу до публічної інформації судової влади та проводить моніторинг стану оприлюднення органами суддівського врядування наборів даних у форматі відкритих даних [11].

Окремо варто виділити громадських суб'єктів, які створюються суддями. Відповідно до статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII судді можуть утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня [12]. Забезпечення законності правосуддя, як правило, є одним з головних напрямів діяльності таких суб'єктів. Як приклад варто навести роботу громадської організації «Асоціація слідчих суддів України». Основною метою діяльності Асоціації є сприяння охороні

прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, як однієї з цілей кримінального провадження, яке здійснюється слідчими суддями шляхом швидкого, повного і неупередженого судового контролю за дотриманням прав, свобод і інтересів осіб у кримінальному провадженні. Згідно із визначеною метою, Асоціація: 1) систематизує та узагальнює практику діяльності слідчих суддів; 2) проводить аналіз отриманої в результаті такої діяльності інформації, з метою вироблення конкретних пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства, яке регулює здійснення слідчими суддями судового контролю; 3) звертається з конкретними пропозиціями до суб'єктів законодавчої ініціативи з метою внесення відповідних змін до Законів України, а також до органів державної влади з відповідними пропозиціями про зміну інших нормативних документів, що регулюють здійснення судового контролю; 4) сприяє та бере участь у розробці та реалізації правових та соціальних проєктів, аналітичних програм, інших заходів, спрямованих на виконання цілей діяльності Громадської організації [13].

Іншим прикладом є Всеукраїнська громадська організація «Асоціація суддів України», яка згідно до статусу затвердженого від 02.08.2001 №1 створена з метою сприяння становленню громадянського суспільства в Україні, розвитку демократичного законодавства та правосуддя, підвищенню авторитету судової влади та зміцненню незалежності суддів, розвитку правової теорії та юридичної просвіти, підвищенню професійної кваліфікації суддів та організації обміну досвідом з суддями інших країн, задоволенню інформаційних, культурно-просвітницьких та інших потреб працівників суддівського корпусу та захисту спільних інтересів своїх членів [14].

Якщо громадські об'єднання обмежені в своїй діяльності та не мають прямого впливу на органи системи правосуддя, то інший громадський суб'єкт, Громадська рада доброчесності виконує широкі повноваження пов'язані із регулювання кадро-

вого забезпечення судів. В статті 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII наголошено, що Громадська рада доброчесності складається з дванадцяти членів та утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. Членами Ради можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності [12].

Останню групу громадських суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя складають медіа, у тому числі, утворені громадськими об'єднаннями на підставі статті 21 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 №4572-VI [8]. В свою чергу, Законом України «Про медіа» від 13.12.2022 №2849-IX встановлено, що медіа (засіб масової інформації) – це засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою [15]. На відміну від інших громадських суб'єктів, головною ціллю медіа є робота із інформацією та її доведення до громадян України за допомогою аудіовізуальних, друкованих, інтернет та інших інформаційних джерел. Вони мають великий вплив на суспільну свідомість? у зв'язку із чим можуть використовуватись для проведення просвітницької роботи, викриття неправомірної діяльності, а також інших відомостей з питань роботи системи органів правосуддя? необхідних для врахування населенням держави. Освітлення інформації є своєрідним актом попередження порушення законодавства в сфері здійснення судочинства або роботи органів даного сектору шляхом суспільного розголосу та активізації дій громадськості.

Висновки

Незважаючи на абсолютну відокремленість судової гілки державної влади від законодавчої та виконавчої, незалежність від будь-якого впливу, чинне законодавство України допускає можливість участі декількох груп громадських суб'єктів у забезпеченні та, в окремих випадках, контролі законності під час здійснення правосуддя, які включають в себе: 1) громадські об'єднання (спілки та організації) – найчисленніша група, суб'єкти якої реалізують аналітичну і дослідницьку роботу щодо судових органів; взаємодіють із іншими відомствами системи правосуддя з метою формування якісного суддівського корпусу, обміну інформацією тощо; розробляють рекомендації та пропозиції із удосконалення законодавства в сфері судової діяльності, тощо. Окремі з цих громадських суб'єктів створюються безпосередньо діючими суддями на базі судових установ, що полегшує виконання ними своїх функцій та зумовлює розробку значно ефективніших та цільових пропозицій; 2) громадська рада доброчесності – орган системи правосуддя, що складається із представників громадськості, який приймає безпосередню участь у формуванні суддівського корпусу, контролі кваліфікаційного рівня суддів та їх доброчесності; 3) створені громадськими об'єднаннями та іншими суб'єктами медіа – суб'єкти інформування населення про поточну діяльність органів правосуддя та допущені в ній прорахунки, зокрема порушення законності, з метою суспільного резонансу та подальшої соціальної реакції.

Література

1. Королько В. Основи публік рилейшнз. Посібник. К.: Інститут соціології НАН України, 2000. 334 с.
2. Покоłodна О.В. Механізм вдосконалення взаємодії органів податкової служби з громадськістю: дис... канд. юрид. наук : Харків: Харківський регіональний інститут державного управління. 2006. 227 с.
3. Dewey John. The Public and Its Problem. N.-Y., 1927. 456 p.
4. Покоłodна О.В. Механізм вдосконалення взаємодії органів податкової служби

з громадськістю: дис... канд. юрид. наук : Харків: Харківський регіональний інститут державного управління. 2006. 227 с.

5. Мороз Г.В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у галузі охорони довкілля: автореферат. дис... канд. юрид. наук : Київ: Інститут держави і прав ім. В.М. Корецького. 2006. 21 с.

6. Король В.В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис... канд. юрид. наук : Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2002. 205 с.

7. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. №72/1. Ст.15.

8. Про громадські об'єднання: закон від 22.03.2012 №4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №1. Ст.1.

9. Про ГО «Вектор прав людини»: стаття. Офіційний веб-сайт Громадської організації «Вектор прав людини». URL: <https://hrvector.org/pro-go-vektor-prav-lyudini>.

10. Меморандум про співпрацю між Радою суддів України та Громадською організацією «Вектор прав людини»: меморандум від 29.11.2016. Офіційний веб-портал Ради суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/memo-62c39f496c.pdf>.

11. Фундація DEJURE: Справедливий суд для всіх. Офіційний веб-сайт Фундації DEJURE. URL: <https://dejure.foundation>.

12. Про судоустрій і статус суддів: закон від 02.06.2016 №1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №31. Ст.545.

13. Презентація громадської організації «Асоціація слідчих суддів України»: стаття від 30.01.2015. Офіційний веб-портал Київського районного суду м. Одеси. URL: <https://ki.od.court.gov.ua/sud1512/pres-centr/news/151847/>.

14. Статут Всеукраїнської громадської організації «Асоціація суддів України»: статут, Протокол від 02.08.2001 №1. Офіційний веб-сайт громадської організації «Асоціація суддів України». URL: <http://uajudges.org.ua/?p=123>.

15. Про медіа: закон від 13.12.2022 №2849-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №47-50. Ст.124.

АНОТАЦІЯ

Констатовано, що громадські суб'єкти – це колективна, у вигляді громадських об'єднань або політичних партій, форма діяльності громадськості, спрямована на реалізацію та захист своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, а також участь в управлінні державою та вирішенні питань місцевого значення. Підкреслено, що особливий правовий статус судової гілки влади та її повна автономність впливають на глибину взаємодії громадських суб'єктів із органами сфери правосуддя, особливо в питаннях забезпечення законності.

Відмічається, що незважаючи на абсолютну відокремленість судової гілки влади від законодавчої та виконавчої, незалежність від будь-якого впливу, чинне законодавство України допускає можливість участі декількох груп громадських суб'єктів у забезпеченні та, в окремих випадках, контролі законності під час здійснення правосуддя, які включають в себе: 1) громадські об'єднання (спілки та організації) – найчисленніша група? суб'єкти якої реалізують аналітичну і дослідницьку роботу щодо судових

органів; взаємодіють із іншими відомствами системи правосуддя з метою формування якісного суддівського корпусу, обміну інформацією тощо; розробляють рекомендації та пропозиції із удосконалення законодавства в сфері судової діяльності? тощо. Окремі з цих громадських суб'єктів створюються безпосередньо діючими суддями на базі судових установ, що полегшує виконання ними своїх функцій та зумовлює розробку значно ефективніших та цільових пропозицій; 2) громадська рада доброчесності – орган системи правосуддя, що складається із представників громадськості, який приймає безпосередню участь у формуванні суддівського корпусу, контролі кваліфікаційного рівня суддів та їх доброчесності; 3) створені громадськими об'єднаннями та іншими суб'єктами медіа – суб'єкти інформування населення про поточну діяльність органів правосуддя та допущені в ній прорахунки, зокрема порушення законності, з метою чинення суспільного резонансу та подальшої соціальної реакції.

Ключові слова: громадськість, громадські суб'єкти, громадянське суспільство, громадський контроль, законність, правосуддя.